

Caesar – den elskede fiende

Hva kan vi lære fra den sør-afrikanske kirkekamp?

GUNNAR LISLERUD

Fra min tid som prestelærer i Sør-Afrika minnes jeg en bok av den engelske misjonsleder Warren: «Caesar the Beloved Enemy» (Caesar den elskede fiende).¹ Dette var et emne som ble livlig diskutert blant studenter og prester i det apartheid-splittede Sør-Afrika. Men også i de afrikanske bydeler som Soweto, KwaMashu og Crossroads var problemene knyttet til det hvite herrevælde det stående diskusjonsemne.

Staten har alltid vært en vanskelig institusjon å forholde seg til i Sør-Afrika, like fra misjonens første tid på det afrikanske kontinent og til i dag. Og det betyr fra den dag kommandant Jan van Riebeeck steg i land på afrikansk jord i 1652 og til president Willem de Klerk og hans regjering i 1993.

Skal en forstå fasene i den sør-afrikanske kirkekamp, må en kjenne hovedlinjene i den politiske utvikling. Det kan derfor være en hjelp å gi en kort bakgrunnsskisse til den politiske utvikling.

1. Kolonisering og kongemakt

1.1. Hvit kolonisering

Kommandant Jan van Riebeeck grunnla i 1652 en stasjon for Det øst-indiske handelskompani i den vakre havbukten helt i syd på det afrikanske kontinent. Stasjonen skulle forsyne kompaniets seilskuter med kjøtt og vann, frukt og grønnsaker på seilassen mellom Holland og India. Snart ble det reist et imponerende fort og bakenfor bygde hollandske bønder sine hus og gårder. I de fruktbare områder rundt Kappstaden dyrket boerne (bøndene) sine marker og passet sine kvegdrifter.

I Jan van Riebecks følge var der også prester. De skulle ikke bare være hyrder for settlere og sjøfolk, soldater og bønder, men prestene skulle

også forkynne evangeliet «among these wild and brutal men (i.e. natives) to the glory and praise of God's holy name».² Dette var begynnelsen til den kristne misjon i Kapplandet. Kolonimakten var etablert. Den hvite Caesar var der.

Etter hvert trakk storparten av boerne, dvs. de hollandske bøndene, seg ut av Kapplandet til de fruktbare slettene og kvegdriftene nordover i landet hvor de grunnla boer-republikkene Orange-Fristaten, Republikken Transvaal, men også til landet rundt Port Natal (dvs. Durban), Pietermaritzburg og Vryheid, hvor de etablerte sine republikker – fri fra et stadig mer ekspansivt engelsk kolonistyre. Men der hvor boerne søkte land, hadde allerede afrikanske stammer sine landområder, og boernes «trekk» nordover og østover ble en stadig kamp mot afrikanske stammer og folk.

England aspirerte til herredømme over jordens havområder, og i 1806 okkuperte England Kappstaden og Kapplandet. Da gull og diamantforekomster ble oppdaget i Johannesburg og Kimberley, la England hele det veldige landområdet fra Kapp til Johannesburg under den britiske krone og britisk administrasjon. Men dette skjedde ikke uten kamp mot frihetselskende boer-republikker og stolte afrikanske kongedømmer.

I året 1910 ble kolonien erklært som egen suveren stat, The Union of South Afrika, innenfor Det britiske samvelde, men i 1962 brøt Sør-Afrika sine bånd med England etter et ti-år med målbevisst innføring av boernes apartheid-politikk, ideologien som satset på total segregasjon mellom sorte og hvite – både i kirke og samfunn.

Frigjøringsbevegelsen blant den ikke-hvite befolkning organiserte seg allerede i 1912 da African National Congress (ANC) ble etablert. I året 1956 forlot ANC sin erklærte ikke-voldslinje og siden har frigjøringsbevegelsen vokst i styrke og omfang. I dag befinner Sør-Afrika seg i den siste fase i sin utvikling til «The New South Africa» med like rettigheter for sorte og hvite. Men denne kampen er enda ikke avsluttet. Enda sitter den hvite Caesar med makten.³

Gjennom hele kolonistyrets historie har kirken vært i Sør-Afrika. Gang på gang har kirke og misjon søkt kolonimaktens beskyttelse for å drive sitt arbeid. Til tider har kirken vært Caesars nøytrale medspiller. Men i de senere år under apartheid-regimet har kirken, iallfall enkelte kirker, trådt frem som Caesars argeste motstander.⁴

1.2. Afrikansk kongemakt

Det er enda en politisk linje som følger den sør-afrikanske historie, nemlig det sorte Afrikas historie. Caesar er også den afrikanske høvding og konge i de afrikanske kongedømmer. Zuluene hadde sitt kongerike, Vendafolket og Xhosa-folket hadde sine kongedømmer. Der har vært

konger som Shaka og Mpande i det gamle zulurike. Og i dagens Kwa Zulu regjerer statsminister Mangusuthu Buthelezi som leder for Inkatha Freedom Party. Der er frigjøringsbevegelser som Black Consciousness Movement, Pan African National Congress (PAC). Den største frigjøringsbevegelsen er ANC med Nelson Mandela som leder.⁵

Da norsk misjon startet opp i Natal og Zululand i 1844 måtte misjonsprest Hans Palludan Smith Schreuder og hans kolleger forholde seg til engelske kolonimyndigheter i Kappstaden og i Pietermaritzburg, men samtidig til zulukongen Mpande i selve zuluriket. Det ble ingen lett oppgave! Og særlig tårnet vanskelighetene seg opp da de engelske kolonimyndigheter iverksatte sine politiske planer for å annektere Zululand og legge hele landet under kronkolonien Natal.⁶

Hvordan forholdt Schreuder og Det norske misjonsselskap (NMS) seg til Caesar? Hvordan forholder kirkene i dagens Sør-Afrika, også de lutherske kirkene, seg til Apartheids-regimet i Pretoria? Hvordan forholder de samme kirkene seg til frigjøringsbevegelsene? Det er dette vi vil studere i håp om å høste lærdom fra kirkekampen i Sør-Afrika.

Fra denne spennende historie vil vi ta for oss tre epoker hver med sine markerte problemstillinger i relasjon til «kirke og stat», nemlig:

- Kapplandet under hollansk og britisk styre, 1652–1910.
- Kirken plantes blant zulu-folket, 1850 – 1880.
- Frigjøringsbevegelsene og kirken, 1950–1993.

2. Kapplandet under hollansk og britisk styre, 1652–1910

2.1. Fra adopsjon til segregasjon

Prestene fra Den reformerte kirke i Holland fulgte Det øst-indiske handelskompani, og var Jan van Riebecks og de senere kommandanters lydige tjenere. Senere fulgte de lederne i boerrepublikkene. Under de store trekkene nordover ble boer-prestene sterke støtter i boernes kamp for å overleve. Kirken ble hjørnesteinen i republikkene, både for språk, kultur og folkefelleskap. Presten var den religiøse leder blant et gudfryktig folk, og hans holdning i rasespørsmålet fikk avgjørende betydning for folkets utvikling.

I Kapplandet var det vanlig at boerne ansatte hottentotter som tjenere, og tidlig ble det innført slaver fra Zansibar og De indonesiske øyer. Enkelte av disse kom til å bekjenne den kristne tro og ble dermed medlemmer av den kristne menighet og det hvite samfunn. Døpte slaver ble frigitt, og hvite nybyggere kunne inngå ekteskap med ikke-hvite kvinner. Slik ble dåpen inngangsporten både til den hvite menighet og det hvite samfunn med de samme rettigheter og plikter for alle medlemmer.⁷

Denne løsningen på raseproblemet ble dog bare en episode. Møtet mellom sort og hvit resulterte i en voksende halvhvit folkegruppe som i dag teller nær 3 millioner mennesker og kalles «Coloureds». Men overfør hottentotter og buskmenn, slaver og halvhvite gjennomførte boerne segregasjonslinjen med klar atskillelse mellom hvite og ikke-hvite, herrer og tjenere. Prester og teologer i boerkirkene begrunnet apartheid-linjen og segregasjonsideologien ut fra Bibelens tale om Kam og Jafet. Kirken lærte at Ham er den sorte mann som av Gud er bestemt for alltid å tjene Jafet, den hvite mann. Dette ble utlagt som en Guds skaperordning (decree of creation).⁸ Senere tolket de reformerte boerteologer sin raselære ut fra skapningens mangfoldighet. I sin visdom og godhet har den almektige Gud skapt forskjellige raser og stammer hver med sin egenart, sine evner og nådegaver. For å bevare rasenes identitet har Gud som skaper fastsatt grenser mellom folkene, så de uhindret kan utvikle sin egenart. Grensene raser imellom skal også begrense syndens makt i verden. Alt arbeid for å bringe likhet mellom rasene er derfor å betrakte som et angrep på Guds gode skaperordning og vil nedkalle Guds vrede. Derfor må kulturene ikke blandes, rasene må leve atskilt, sorte og hvite må ved lov forbys å leve sammen som ektefolk. I tiden 1948–1990 vedtok således parlamentet en rekke apartheidlover for å sikre gjennomføringen av apartheid-ideologien, som skulle få store sosio-politiske følger. Boerkirken og dens teologer har ikke bare støttet denne politikken, men kirkens ledere har vært apartheid-ideologiens fremste arkitekter.⁹

Konklusjoner

Apartheid-politikkens gjennomslag i Sør-Afrika er et trist kapittel i landets historie. De kirker og misjoner som har støttet en slik politikk, har vært med på å påføre den ikke-hvite befolkning svære lidelser og stor urettferdighet. Resultatet er mellom annet at den hvite befolkning som utgjør 1/10 av det totale folketall, sitter som eiere av 9/10 av landets jord. Dette viser at kirkens teologi kan få store ringvirkninger ikke bare for kirkens indre liv, men også i selve samfunnet. Kirkehistorien forteller hvor fristende det kan være for kirken å identifisere seg med statens ambisjoner. Hvit nasjonalisme i den sør-afrikanske situasjon har vist seg som en farlig medspiller. Den kan endog føre til fornektelse av selve evangeliet og det bibelske menneskesyn. Mennesket er skapt i Guds bilde og det er ingen forskjell på hvit eller sort i spørsmål om menneskeverd. Jesu bud om å elske sin neste som seg selv kjenner ingen grenser mennesker og raser imellom.

2.2. *Slaveriet avskaffes*

Fra tiden under britisk kolonistyre (1806–1910) vil jeg trekke frem et annet og mer positivt blad fra den sør-afrikanske kirkehistorie. Det gjelder misjonens kamp mot slaveriet.

Engelsk administrasjon førte generelt til en mer liberal politikk i landet. Slavearbeid ble forbudt i 1807. I visse områder kunne hottentotter og halvhvite få kjøpe og eie land, og i året 1836 ble slaveriet fullstendig avskaffet.

Bak denne liberale politikk står den britiske filantropi under ledelse av parlamentarikeren William Wilberforce (1759–1833), og den evangeliske vekkelse i England ved John Wesley (1703–1791) og de senere metodistledere. Til kravet om individuell omvendelse fulgte formaningen om et liv i helliggjørelse. Dette måtte manifestere seg også i sosialt arbeid for fattige og upriviligerte – i England og koloniene.

De evangeliske kristne etablerte nye misjonsselskaper i England og ifra de samme kretser rekrutteres misjonærer for koloniene. Til Kappstaden kommer London Missionary Society, og dets misjonærer får betydning for koloniens utvikling. Det gjelder ikke minst innsatsen av misjonærene Johannes van der Kempe (1747–1812) og dr. John Philips (1775–1851). Med overbevisning, klokskap og styrke kjempet disse menn for menneskerettigheter for de ikke-hvite raser. I sin kamp blant annet mot slaveriet benyttet dr. Philips seg ikke minst av misjonens politiske kontakter i den engelske parlament, og slaveriet ble avskaffet.¹⁰

Konklusjoner

Lærdommen må være at i kampen for menneskerett og menneskeverd kan kirken samarbeide med statlige organer. Det er også i parlamentet lover fastsettes og lover endres.

De britiske misjonæres kamp for de ikke-hvites menneskeverd førte til spenning mellom boere og engelske settlere. Og da nye boer-republikker ble opprettet, inneholdt konstitusjonen paragrafer som nektet vortrekkerne samkvem med London Missionary Society og dets misjonærer. I Transvaal-republikkens konstitusjon heter det i paragraf 9:

«The people desire to permit no equality between coloured people and White inhabitants, either in church or state.»¹¹

3. Kirken plantes blant zulu-folket, 1850–1880

3.1. Misjonen søker fotfeste

Vi beveger oss nå til den norske misjonsmark i Natal og Zululand hvor pionermisjonærene H. P. S. Schreuder og N. Thommesen ankom i 1844. I bagasjen hadde Schreuder med seg et anbefalingsbrev fra den britiske guvernør i Kappstaden, og senere i forbindelse med kjøpet av farmen Uikomst, Natal i 1849, anskaffet Schreuder seg et britisk borgerbrev. Dette har nok spilt en viss rolle i hans forhandlinger med kolonimyndighetene i Natal, og han benyttet det samme borgerbrev for å starte Det norske misjonsselskap sitt arbeid på Madagaskar.

Om Schreuder og de norske misjonærer må det kunne sies at deres mål var å forkynne evangeliet om frelsen i Jesus Kristus og bygge menigheter på afrikansk jord. Når de forhandlet med politiske myndigheter, på britisk eller afrikansk side, var målet å sikre muligheter for evangeliets forkynnelse. Misjonærenes holdning var å respektere det britiske kolonistyre i Natal, men også Zulurikets selvråderett med konge og høvdinger. De ønsket ikke å blande seg inn i de indre-politiske forhold hverken i Natal-kolonien eller i zuluriket. Men dette skulle bli vanskelig.

I 1844 hadde de britiske kolonistyrker nettopp drevet boerne ut fra de fruktbare landområder rundt Port Natal (Durban), og Natal ble erklært britisk kronkoloni. Men tallet på hvite settlere var heller få, begrenset til noen hundre handelsfolk og jegere rundt havneområdet i Durban og i Pietermaritzburg og noen bønder spredt omkring i kolonien, vesentlig langs transportveien fra havneområdet i Port Natal til gullfeltene i Transvaal. Men Natal-kolonien hadde tusener av zuluer, og i mange år fremover utgjorde de omlag 90% av koloniens totale befolkning. Etter hvert ble de tildelt sine lokasjoner under egne høvdingers jurisdiksjon. Høvdingene sto igjen ansvarlig overfor den britiske administrasjon i Pietermaritzburg.

Natal-koloniens grense mot nord var elven Tugela, og på den andre siden var Zululand der kong Mpande hersket. Der lå kongsgårdene og de kongelige eksersisplasser hvor de fryktede zuluhærer ble drillet og trent til de mest effektive og fryktede sorte krigere i hele det sørlige Afrika. Men etterat Natal ble okkupert av den britiske kolonimakt, var zuluriket blitt betydelig redusert i geografisk omfang. Grensene mot nord og vest var stadig flytende, og boerne i Vryheid-republikken drev sine kveghjorder sydover og østover. Slik åt de seg stadig inn på zuluenes territorier. Kong Mpande klaget en gang til Schreuder over dette og sa: «Boerne eter seg inn på oss, og snart har jeg ikke land stort nok til å strekke ut bena mine.»

Zuluene befant seg etter hvert i en presset situasjon, klemte mellom engelskmenn i sør og boere i nord. Engelske soldater vokter grensen langs Tugela. I Natal levde kolonistene i konstant frykt for zulukongens tropper, som kunne true med å invadere Natal og ta igjen tapt land. Samtidig fryktet kong Mpande og kronprins Cetshwayo at britiske tropper ville rykke inn i Zululand og gjøre hele kongeriket til en vasallprovins under den britiske krone. De fryktet at settlersamfunnet i Natal hadde ekspansive ambisjoner.

Det var urolige tider, og militære raids forekom fra begge sider. Zulukongen og hans «izinduna» (rådgivere) følte seg truet, og var ytterst mistenksomme overfor hvite. Svært motvillig slapp de hvite menn inn i landet. Hvite jegere og handelsmenn kunne oppnå tillatelse, særlig hvis de hadde våpen å selge. Verre var det med misjonærer som ville bosette seg i selve zuluriket, bygge hus for seg og sin familie, lære seg språket og samle folk til kirke og skole. Zulukongen fryktet at misjonærene og misjonsstasjonene ville bli brohoder for britisk okkupasjon.¹²

3.2. «To colonize in order to christianize»

Det var denne virkelighet Schreuder sto overfor da han i 1845 krysset Tugela på vei til den kongelige residens Unodwengu for å søke kong Mpandes tillatelse til å bygge en misjonsstasjon innen rikets grenser. Men kongen og hans rådgivere ville ikke gi noen slik tillatelse. Schreuder var heller ikke den første misjonær som meldte seg med en slik henvendelse. Allerede i 1835 prøvde den engelske misjonær Allan Gardiner fra England å starte misjonsarbeid i Zululand, men ble avvist. Da sendte han brev til Kolonidepartementet i London med konkret forslag om at England måtte annektere Zululand og gjøre landet til britisk koloni. I brevet står følgende:

«In addition to the primary and important objects of imparting knowledge and raising the present degraded position, both as respects their temporal and spiritual interests, the advantage to the mother country which could accrue from colonization, would be great and important.»¹³

Brevet avsluttes med følgende konklusjon: «to colonize in order to christianize».

Men så skjer der noe. Den giktplagede kong Mpande sendte bud på Schreuder som den gang oppholdt seg på Umpumulo misjonsstasjon i Natal. Kongens medisinnmenn maktet ikke å gi hjelp, men i kongsgården hadde man hørt gjetord om den hvite misjonæren og hans medisinflasker. Schreuder dro igjen til Unodwengu og kongen fikk hjelp. Som

takk ga Mpande Schreuder tillatelse til å bygge en misjonsstasjon nær Empangeni hvor han kunne drive skole og kirke, og hvor han kunne være i nærheten om kongen trengte medisinsk hjelp. I tiden fra Schreuders første besøk i Mpandes kongsgård i 1845 og til 1873, da den store zulukrigen brøt ut, hadde Schreuder mottatt tillatelse til å bygge hele 7 misjonsstasjoner. Og ved Schreuders anbefaling mottok også andre misjonsselskaper tillatelse til å begynne sin virksomhet. Totalt ble hele 22 misjonsstasjoner etablert i dette tidsrom. Men kongehuset og folkets ledere lot seg ikke overbevise om kristendommens sannhet og holdt fast ved sin fedredyrkelse og åndetro.

Vi registrerer at Schreuder i hele denne perioden fungerte som ambassadør og sendemann for kong Mpande overfor de britiske myndigheter og påtok seg en rekke diplomatiske oppdrag for zulukongen for å sikre zulurikets selvstendighet.

3.3. Misjonen søker kolonimaktens beskyttelse

Misjonsarbeidet var vanskelig og resultatene små. Der var ingen religionsfrihet i landet. «Folket kan komme til kirke om søndagen, men de skal ikke bli troende.» «En kristen zulu er en ubrukelig zulu.» Slik uttalte både konge og høvdinge seg. Kronprins Cetshwayo var fast bestemt på å drive alle misjonærer ut av landet og rasere samtlige misjonsstasjoner. Han fastholdt at de var blitt en stat i staten, hvor opposisjonelle og kriminelle tok tilflukt under misjonærenes beskyttelse.

Det lyktes heller aldri for misjonærene å løse «ukukholwa-ukukhonza»-problemet, nemlig at unge kristne mannlige zuluer måtte gjenomgå den obligatoriske militærtjeneste fra 15–35 år (uten anledning til å gifte seg) istedenfor å gjøre siviltjeneste ved kongekrålene som bygningsmenn og hagedyrkere. Hvordan kunne en kristen delta i de hedenske kulttjenester og vaske sine spyd i blod?

Mange kristne som hadde tatt sin tilflukt til misjonsstasjonene, ble utsatt for høvdingenes overfall og drept. I året 1872 var situasjonen blitt så vanskelig i Zululand at Schreuder skrev hjem til hovedstyret i Stavanger og sa: «Vår Zulumisjon er nu i realiteten oppløst.» Etter 30 års arbeid var bare 300 døpt og innlemmet i den kristne menighet. Fra kongehuset og fra høvdingenes krets var der ingen som hadde meldt seg til dåp. Misjonærene dro over til Natal og tok med seg det meste av sine eiendeler. Bare Schreuder ble igjen på sin stasjon Entumeni, som kongen hadde gitt ordre om ikke å røre.

I denne ytterst vanskelige situasjon kom de norske misjonærer sammen til konferanse i Natal, og der vedtok de følgende skriv til de britiske myndigheter:

«Nothing less than the disarming of the Zulus, the breaking up of their military organization and the appointment of a British resident to watch over the upholding of the treatise, will in our humble opinion settle the Zulu question satisfactorily.»

Brevet ble overlevert til den britiske guvernør i Natal og guvernøren videresendte misjonærenes memorandum til koloniministeren i London med følgende påskrift:

«The missionaries are of the opinion that the mission work cannot be carried out in Zululand without the armed support of Great Britain.»¹⁴

3.4. Valgets følger

Det endte med krig. Engelske soldater krysset grensen til Zululand. Zulukongens regimenter ble knust. Dermed ble selve grunnstrukturen i statssystemet i Zululand borte. Kongen ble avsatt og landet ble lagt under kronkolonien Natal. Så kunne misjonærene igjen dra tilbake til sine stasjoner og fortsette sitt arbeid.

Ved flere anledninger har jeg drøftet denne utviklingen i Zululand med mine afrikanske studenter og prester. Igjen og igjen har jeg registrert at minnene fra denne tiden fortsatt lever i folket. Og fremdeles er det mange som mener at misjonærene hadde hemmelige forbindelser med det hvite regime i Pietermaritzburg og i Kappstaden. Det hevdes endog at enkelte misjonærsønner har gått inn i statens tjeneste og vært pådrivere ved utformingen av den hvite segregasjonspolitikken. «Alt dette har hindret oss,» sier de sorte prestene, «slik at vi aldri opplevde de store massebevegelser i kirken. Og når 'the independent churches' står så sterkt, skyldes det ikke minst misjonskirkenes historiske medvirken til zulu rikets fall.»

Konsekvenser

Det er ikke lett å felle noen dom. Misjonærene ville sikre misjonen arbeidsmuligheter og eksistensrett i zulu riket. Derfor søkte de bevisst kolonimaktens beskyttelse for å overleve og drive sitt misjonsarbeid. I dette spørsmålet var der ikke enighet mellom Schreuder og de andre norske misjonærene. Allerede i 1873 hadde Schreuder forlatt NMS, men i disse vanskelige årene hadde misjonærene nær kontakt med hverandre. Schreuder hadde satset maksimalt på å sikre zulu rikets selvstendighet og selvråderett overfor de britiske myndigheter. Selv under fredsforhandlingene i 1879–1880 kjempet han for zuluernes rett til fortsatt å eksistere som nasjon og folk. Misjonærkonferansen i NMS derimot,

satset alt på britisk annekasjon av Zululand som koloni. Det kunne bare bety at zulufolket ble fratatt selvråderetten over sitt gamle rike.

Det ble en dyr pris å betale for en slik støtte. Og da kan man stille spørsmålet: Var dette nødvendig for å sikre evangeliets frie løp i Zululand? Misjonen overlevde, men ville kirken ha slått rot tidligere og opplevd en sterkere vekst om en hadde valgt en annen vei i 1879? Vi kan bare spørre.

4. Frigjøringsbevegelser og kirken, 1950–1993

4.1. Fra misjon til kirke

Afrikanernes kamp for frigjøring og menneskeverd manifesterer seg i frigjøringsbevegelsene og de selvstendige afrikanske kirkene. Det er her vi finner det tredje stormsentrum i kirkekampen. Nå befinner kirkene seg på afrikanernes side.¹⁵

Apartheid-politikkens gjennombrudd fant sted i 1948 da boerpresten dr. Malan som leder for National Party vant parlamentsvalget i 1948, og hans parti fikk flertall i det hvite parlament. I årene som fulgte ble der vedtatt en rekke lover med vidtrekkende følger for landets befolkning. Skillet mellom sorte og hvite er blitt stadig større, og den afrikanske befolkning opplever diskriminerende lover og bestemmelser som berører den ikke-hvite befolkning menneskeverd og menneskerettigheter. I tidsrommet 1948–1992 er blant annet følgende lover vedtatt:

Group Areas Act
Job Reservation Act
Population Registration Act
Land Act
Bantu Education Act
Homelands
90 Days Detention Bill etc.

Landets hvite befolkning på 5 millioner mennesker har sikret seg 87% av landets jord, mens 32 millioner ikke-hvite må avfinne seg med 13% av jorda. Det er i denne forbindelse det sies:

«At first you (the white man) had the Bible and we had the land.
Today, we have the Bible, but you have the land.»

Årene fra 1948 markerer den avgjørende overgang fra misjon til kirke, og sorte prester overtar ledelsen av misjonskirkene som biskoper og presidenter. Hele 77% av landets totale befolkning er registrert som medlemmer av en kristen kirke. Veksten begynte paradoksalt nok under det liberale engelskvennlige styre med United Party som det ledende

politiske parti. Kirkene og misjonene opplevde positiv støtte fra de politiske myndigheter og mottok store subsidier til skoler og hospital. Og nettopp disse institusjoner ble de store innfallsporter til den kristne kirke.

Selvstendigjørelsen av misjonskirkene skjer også innenfor den lutherske kirkefamilie. I 1960 etableres Evangelical Lutheran Church – South Eastern Region (ELCSA-SER) hvor 5 lutherske misjonssynoder går sammen til en kirke. I 1975 forenes samtlige ikke-hvite misjonssynoder i Sør-Afrika til Evangelical Lutheran Church in South Africa (ELCSA) med 700 000 medlemmer fordelt på 7 bispedømmer. Endelig samles alle lutherske kirker i Zimbabwe, Namibia og Sør-Afrika til en luthersk federasjon hvor også Brødrevennernes kirker går inn som medlemmer. Federasjonen kalles i dag Lutheran Communion in Southern Africa (LUCSA) tidligere kjent som Federation of Evangelical Lutheran Churches in Southern Africa (FELCSA). Medlemstallet viser omlag 1.200.000.

Et markert trekk i denne utviklingen er dannelsen av Council of Churches in South Africa (SACC), som samler de største kirkesamfunn i landet til et effektivt og slagkraftig organ i kampen mot apartheid-regimets lover og bestemmelser. Fra kretsen omkring SACC kommer de teologiske dokumenter «Kairos» (Sannhetens øyeblikk) og «The Road to Damascus» (Veien til Damaskus), og kirkene finner frem til en teologisk begrunnelse for sitt ståsted i kirkekampen – omlag på samme måte som Den norske kirke under okkupasjonstiden 1941–1945 samlet seg om det teologiske dokument «Kirkens Grunn».

I perioden 1948–1993 opplever frigjøringsbevegelsene sitt gjennombrudd. Motstandskampen får etter hvert en slik tyngde at den truer Sør-Afrikas industri og økonomi. Internasjonal handelsboikott og forbud mot videre investering i det sør-afrikanske marked gjør det stadig vanskeligere for regjeringen. Opptøyer skaper uro og rettsløshet, og gang på gang må regjeringen erklære unntakstilstand. South African Defence Force og South African Police hersker med brutal makt, og tusener blir drept og såret. Apartheid-styret, med dets mange privilegier for hvite og like mange urettferdigheter mot den ikke-hvite del av befolkningen, er i ferd med å rakne. Arbeidsløsheten i landet stiger og blant de sorte har tallet på arbeidsløse nådd hele 50%.

I denne smeltedigelen er et nytt demokratisk Sør-Afrika i ferd med å fødes, med like rettigheter for alle landets innbyggere. Nå skal kravene gjennomføres: Equal pay for equal work og One man, one vote.

4.2. Hva har kirken lært i denne kampen?

4.2.1. Kirken er én

For det første har en lært at *kirken er én*. Som rektor for Lutheran Theological College på Umpumulo sendte jeg en sommer noen av studentene i avgangsklassen rundt i Sør-Afrika for å besøke menigheter i forskjellige kirkesamfunn. Tanken var at de skulle oppleve de forskjellige kirkesamfunn – deres liturgi og gudstjenestefellesskap. En sort student hadde fått boerkirkene i Johannesburg-området som sin «oppgave», og søndag morgen fulgte han med strømmen av helgedagsklede hvite boere inn i en av deres vakre kirker i Johannesburgs sentrum. Men ved hoveddøren blir han stanset av kirkevertene (diakonene). «Vi beklager, men dette er en hvit kirke og du kan ikke gå til gudstjeneste her!» Studenten svarer: «Men jeg er kommet for å oppleve fellesskapet med dere i menigheten. Jeg håper å få lytte til prekenen, oppleve lovsangen og bønnene. Også jeg er en kristen.» Men det hjalp ikke. Kirkevertene viste ham bort, og kirkefolket så på ham med truende øyne.

Studentene var blitt advart på forhånd at de muligens ville møte vanskeligheter, og de skulle ikke innlate seg på diskusjoner. Derfor gikk han rolig videre nedover hovedgaten og der fant han en annen boerkirke. Gjennom en sidedør smatt han inn i kirken. Rolig satte han seg ned i kirkebenken langt fremme og organisten spilte allerede sitt preludium. *Da kommer en av kirkevertene opp hovedgangen i kirken og gir tegn til den sorte gjesten og sier: «Vi beklager, men du kan ikke delta i gudstjenesten her. Dette er en hvit kirke.»* Umpumulo-studenter forteller at han er teologisk student og vil om kort tid bli ordinert til prest. Han gir uttrykk for sitt ønske om å oppleve fellesskapet i menigheten sammen med hvite brødre og søstre i troen. Men det nytter ikke. Det kommer enda en kirkevert. De tar ham mellom seg og fører ham ut i våpenhuset, hvor politiet allerede er på plass. Han blir arrestert og ført til politistasjonen.

Men kirken er bare én, den hellige alminnelige kirke. Der er ingen hvit eller sort kirke, bare Jesu Kristi kirke – det ene legeme med de mange lemmer. Det er bare én dåp og det er bare ett brød. Studentens rapport tilbake til allmannamøtet på presteskolen gjorde et dypt inntrykk på studenter og lærere.

Under kirkekampens mange faser har SACC med sine ledere, Desmond Tutu, Beyers Naude og Frank Chikane, formet plogspissen i kirkefronten. Gang på gang har SACC våget å tale og påpekt overgrep og urettferdighet. SACC ble «the voice of the voiceless» og unngikk aldri konfrontasjoner med regjeringen. Lederne har vært «banned» og fengslet. SACC har ikke selv ønsket å delta i de politiske forhandlinger

som det siste året har pågått mellom regjeringen og frigjøringsbevegelsene for et nytt Sør-Afrika, men det var SACC som fikk partene til å satse på nytt da forhandlingene brøt sammen.

Konsekvenser

Det kan ikke være lett for NMS i denne avgjørende fase i Sør-Afrikas historie, når så mye står på spill for landets sorte innbyggere, å redusere sine økonomiske bidrag til ELCSA, i en tid da kirken kjemper med store økonomiske problemer. I desember 1992 var det således flere bispedømmer som ikke maktet å betale prestene sine lønninger. Og mange prester forlater sine stillinger i menigheten fordi lønnen er så lav at de ikke lenger kan livberge sin familie og gi sine barn utdanning.

SACC har gjort en enestående innsats, og det er med takknemlighet vi registrerer de store økonomiske bidrag til SACC som vår kirke har ydet gjennom Mellomkirkelig Råd. Men SACC er bare et aksjonsorgan som er avhengig av levende menighetskirker, der de troende samles regelmessig om Ord og Sakramenter.

Kan ELCSA henvende seg til sin søsterkirke i Norge, Den norske kirke, med bønn om hjelp i en vanskelig tid? Har vår kirke et spesielt ansvar for datterkirkene i den tredje verden, som ble etablert ved våre misjonsselskapers innsats?

ELCSA har som kirke ingen raselov, men er åpen for alle raser. 98% av medlemmene er ikke-hvite, dvs. sorte, indere og halvhvite. Men i Sør-Afrika er der også to hvite lutherske kirker, nemlig Kappkirken og Natal-Transvaal-kirken med henholdsvis 6000 og 12 000 medlemmer med overveiende tysk bakgrunn. I det rasesplittede Sør-Afrika er der et sterkt ønske om at sorte og hvite kirker i den samme konfesjonelle kirkefamilie skal gå sammen til en kirke og dermed gi et vitnesbyrd om kirken som det ene legeme. Boerkirkene, baptistkirkene og de lutherske kirkene har ikke maktet det. De to tyske lutherske kirkene kan tenke seg en slik løsning, men på betingelse av at disse to hvite kirkene vil utgjøre ett bispedømme – bare for hvite, ha sin egen hvite biskop, sine hvite kirker, sine hvite prester og sine hvite prestelønninger.

Hva betyr det i denne sammenhengen at «kirken» i våre bekjennelsesskrifter er bestemt som «forsamlingen av de troende», jfr. Confessio Augustana art. VII?

4.2.2. Kirken har et sosialt-etisk ansvar

For det andre har en lært at kirken har et sosial-etisk ansvar. I den sør-afrikanske situasjon har det vist seg igjen og igjen at folkene venter og håper på kirkens tale. Da frigjøringsbevegelsene måtte opprette sine

hovedkvarter og treningsbaser utenfor landets grenser, var det knapt noen annen organisasjon som våget å tale mot urettferdigheten og undertrykkelsen i landet. Idretten var taus. Fagbevegelsen uttalte seg meget sjelden. Næringslivet talte ikke. Men kirken kunne ikke tie fordi den var forpliktet på Den hellige skrift, og derfor på den bibelske lære om mennesket og menneskeverdet.

Impulser fra frigjøringssteologien og den kontekstuelle teologi har gitt viktige impulser med krav om at teologien må relateres til den samtidige situasjon, og at teologisk arbeid må føre til handling. Man krever mer enn avhandlinger og fotnoter fra kirkens teologiske verksteder. «Black theology» er kommet til orde og har understreket betydningen av frihet, rettferdighet og menneskeverd for alle folk og raser.

I dokumentene «Kairos» og «The Road to Damascus» drøfter man kirkens forhold til Caesar og kirkens sosial-etiske ansvar. Man diskuterer *statsteologien*, der kirken fremtrer som statens forsvarer av apartheid-politikken, jfr. boerkirkene. Dernest drøftes *kirketeologien* der kirker og para-kirkelige organisasjoner helst lukker øynene til urettferdighetene i samfunnet, så lenge man fritt får forkynne evangeliet, jfr. Remakirken. Endelig drøftes *den profetiske teologi*, som proklamerer den bibelske tale om Gud som står på de fattiges og de undertryktes side. En Gud som vil og krever rettferdighet, jfr. SACC.¹⁶

De lutherske kirker og misjoner i Sør-Afrika har ikke alltid markert seg så sterkt i den politiske debatt. Misjonsselskapene og deres misjonærer har ofte påpekt at de er gjester i landet, og har derfor vært tilbakeholdende i sin kritikk av staten eller latt de afrikanske kirkene selv tale. Tyske prester og misjonærer har ofte stilt seg på boerkirkens side og langt på vei har de delt apartheid-politikkens lære om skapelsens mangfoldighet og rasenes egenart. Men en skal heller ikke glemme at de lutherske misjonskirker og senere ELCSA har vært medlem av SACC og derfor står medansvarlig for SACCs intense kamp mot urettferdighetene i det sør-afrikanske samfunn.

De lutherske kirker har ved flere anledninger markert sin holdning til raseproblemet. Første gang i selve konstitusjonen for Evangelical Lutheran Church in Southern Africa (ELCSA-SER). I konstitusjonsdokumentet «United Testimony» 1962 heter det:

Par. VII «Concerning the Dignity of Man».

«Since all men have been created by God and are equal before him in matters of salvation, we consider it a duty always to respect the dignity of man and we consider it a sin to discriminate against anybody on the basis of race and skin.»¹⁷

Den andre uttalelsen som vi trekker frem gjelder «Umpumulo Memorandum» vedtatt på Umpumulu i 1967 under en kirkelederkonferanse i regi av Federation of Evangelical Lutheran Churches in Southern Africa, med hvite og sorte representanter fra medlemskirkene. I uttalelsen sies følgende:

«In its practical implementation this policy of separate development limits human rights of non-white citizens as to the right of labour, the right of buying and owning property, the right of education, the right of freedom of speech and full participation in political and social life. We therefore reject the Policy of Separate Development.»¹⁸

«Umpumulo Memorandum» ga lutheranerne i Sør-Afrika en ny frimodighet og den lutherske kirke ny troverdighet. Uttalelsen betydde at de lutherske kirker ble tydeligere profilert i den ekumeniske familie og lutherske kirkeledere ble etter hvert trukket inn i flere ekumeniske organisasjoner som The Christian Institute og SACC. Det missiologiske Institutt ved Lutheran Theological College på Umpumulo ble et viktig møtested hvor også lutheranerne ble engasjert i den ekumeniske debatt og profetiske teologi. Dette betydde at institusjonen kom i søkelyset fra det hemmelig politi.

4.2.3. *Kirken identifiserer seg med de fattige*

I kampen for menneskeverd og menneskerettigheter har kirken lært at den må identifisere seg med de fattige og undertrykte. Slik var det både i gammeltestamentlig og nytestamentlig tid. Slik er det også i dag. Gud er ikke nøytral der retten trampes ned. Derfor må ikke kirken ende opp på undertrykkernes og tyrannenes side. «You cannot have a rich church in a hungry world.» Dette er teser som stadig går igjen i den sør-afrikanske kirkekamp. Slik er kirkene blitt et tilfluktssted for flyktninger og forfulgte. Da skoler og administrasjonsbygninger i de sorte bydelene ble angrepet og brent ned fordi bygningene sto som symboler for en tyrannisk stat, søkte folk tilflukt i kirkehusene. Der fikk de hjelp – mat, skjulested og fellesskap. Der var det noen som hjalp dem med å flykte. Kanskje er det fellesskapet med de fattige og forfulgte som har ført kirkene inn i et stadig sterkere engasjement i et *politisk diakonat*.

I det daglige liv i lokasjonene kreves aktiv innsats for å hjelpe de forfulgte, men selve årsakskomplekset må angripes og fjernes for godt. Dette har ført kirkefolket inn i frigjøringsbevegelsen. Grensen var nådd. Også kirkefolket støtter de unges opprop: «Time is up! Enough is enough!»

Denne aktive innsats for fattige og undertrykte er intet fremmedelement i menighetens forkynnelse og undervisning der dette drives i troskap mot Guds Ord. I Bibelens syn på mennesket skapt i Guds bilde finner den afrikanske kirke ny tro og nytt håp. Vi må innrømme at misjonen i følge med kolonimakt og imperialism berøvet afrikanerne deres frihet og selvstendighet. Men det er også sant at Bibelens budskap om frihet og menneskeverd har vekket til live hos det afrikanske folk en ny tro på seg selv og en ny fremtid. Black is beautiful! Derfor er fotfolket i frigjøringsbevegelsen også kirkens folk.

I den tiden som kommer må det fortsatt være kirkens oppgave å kjempe for de fattiges, jordløses og de ikke-priviligertes rett, slik at politisk makt og økonomiske ressurser overføres fra de rike til de fattige, fra de mektige til dem som ingen makt har. Bare slik kan det bygges et nytt Sør-Afrika i et demokratisk samfunn med plass og muligheter for alle landets innbyggere – sorte og hvite, halvhvite og asiater.

NOTER

1. M. A. C. Warren, *Caesar – The Beloved Enemy*, London, 1955.
2. Sitert etter J. du Plessis, *A History of Christian Missions in South Africa*, Cape Town, 1965, s. 23.
3. Se Gunnar Lislrud, «Rustenburg Deklarasjonen», i *Teologi og kirke*, 1991, s. 131f. Gunnar Lislrud, «Kirken og det nye Sør-Afrika», i *Norsk tidsskrift for misjon*, 1991, s. 65f.
4. For Sør-Afrikas historie henvises til De Kiewiet, *A History of South Africa*, Oxford University Press, 1950; De Kiewiet, *The Imperial Factor in South Africa*, Cambridge, 1937; Eric Walker, *The Great Trek*, London, 1948; Gunnar Lislrud, «Kirke og stat i Sør-Afrika», i *Tidsskrift for teologi og kirke*, 1969, s. 197f.
5. Lislrud, «Kirken og det nye Sør-Afrika», *op.cit.*, s. 67.
6. Se f.eks. Jarle Simensen (red.), *Norsk misjon og afrikansk samfunn*, Tapir, 1984; O. G. Myklebust, *NMS' s historie, Sør-Afrika*, Stavanger, 1949.
7. Lislrud: «Kirke og stat i Sør-Afrika», *op.cit.*, s. 202.
8. *Ibid.*, s. 204.
9. Lislrud: «Kirken og det nye Sør-Afrika», *op.cit.*, s. 76.
10. Lislrud: «Kirke og stat i Sør-Afrika», *op.cit.*, s. 203.
11. Sitert etter W. Kistner: «The Interrelation between Religious and Political Thinking with regard to the South African Racial Problem (1652–1967)», in *Report on Pastoral Institute*, Umpumulo 1968.
12. Gunnar Lislrud, «Schreuder», i *Norsk Misjonsleksikon*, Stavanger 1967, s. 706ff.
13. Allen F. Gardiner, *Narrative of a Journey to the Zoolu Country undertaken in 1835*, London, 1836, s. 403.

14. «Oftebro memorandum», in Irish University Press Service (IUP) of British Parliamentary Papers (BPP).
Se også Gunnar Lislørud, «Er misjon kulturimperialisme?» i *Tidsskrift for teologi og kirke*, 1971, s. 200.
15. Jfr. Lislørud, «Kirken og det nye Sør-Afrika», *op.cit.*, s. 65ff.
16. *The Kairos Document – A Theological Comment on the Political Crisis in South Africa*, Michigan, 1985; *The Road to Damascus, Kairos and Conversion*, London, 1989.
17. *United Testimony, ELCSA-SER*, ed. Gunnar Lislørud, Durban, 1962, s. 65.
18. Umpumulo Memorandum. April 14, 1968», trykt i *Tidsskrift for teologi og kirke*, 1969, s. 220–222.

Gunnar Lislørud, f. 1921, cand. theol. MF 1948. M. Th. Luther Theological Seminary, USA, 1957, M. D. University of South Africa 1960. Misjonsprest i American Lutheran Church/Schreudermisjonen 1949 – 1968. Rektor ved Den felleslutherske presteskolen Umpumulo, Sør-Afrika 1958 – 1968. Studiesekretær for The Federation of Lutheran Churches in Southern Afrika. Sokneprest i Holmen 1968, prost i Østre Aker 1976 og biskop i Borg 1977–1990. Utgitt diverse bøker og artikler.

Caesar – The beloved enemy: What can we learn from the church struggle in South Africa?

The author reviews three central phases of the development of the relationship between church and state in South Africa: the general trends under Dutch and British rule (1652–1910); the particular development during the establishment of the Norwegian mission among the Zulus (1850–1880); and the relationship between the liberation movements and the churches (1950–1993). In his concluding remarks the author refers to some of the lessons learned by the church during the recent struggle: the church is one; the church as a social ethical responsibility; the church must identify with the poor.